

УДК 378.1

В. СТРЕЛЬНИКОВ

Полтавський університет економіки і торгівлі

МОДЕЛЬ ЯКОСТЕЙ ВИКЛАДАЧА ЯК ПРОЕКТАНТА ТЕХНОЛОГІЙ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

У статті досліджується структура якостей викладача в системі освіти дорослих. Систематизовані вимоги до проектанта технологій освіти дорослих і на цій основі розроблена узагальнена модель якостей викладача як проектанта технологій освіти дорослих.

Ключові слова: проект, проектування, модель, модель якостей викладача, технології освіти дорослих.

Постановка проблеми. Суперечливі явища сучасної соціально-економічної дійсності впливають на життя й діяльність викладача системи освіти дорослих. Проте від результатів його діяльності, його інтелектуального пошуку і світовідчуття у величезній мірі залежить доля не лише системи освіти дорослих, а й країни в цілому. Саме проектуванню технологій освіти дорослих належить ключова роль у адаптації системи післядипломної освіти України до дидактичного виклику сьогодення, коли з'являється замовлення на високоефективні технології навчання дорослих.

Проектування технологій навчання у системі освіти дорослих – це здійснення цілого ряду функцій, тісно пов'язаних зі специфікою дисциплін, що викладаються, рівнем підготовки дорослих, складом навчальних груп, особливостями конкретних педагогічних ситуацій, інтересами й запитамі дорослих. Вони потребують викладача, який є авторитетним, має розвинені організаторські здібності, високу культуру поведінки, добрі знання предмету і уміння захопити своїми знаннями. Викладача закладу системи освіти дорослих слід сприймати перш за все як особистість, яка володіє конкретними якостями, що є передумовою успішного здійснення його проектувальної діяльності.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, засвідчує значну увагу вітчизняних вчених дослідженню проектування в діяльності викладача. Вирішенню проблем професійної підготовки педагогів, пов'язаних із проектуванням технологій навчання і виховання, дидактичних і виховних систем, присвячені ряд сучасних дисертаційних досліджень. Так, психолого-педагогічному проектуванню виховного процесу в сільській загальноосвітній школі присвячені докторська дисертація і ґрунтовні публікації О.М. Коберника [3]. Також розглядалися проблеми формування у майбутніх учителів умінь проектувати виховну діяльність [4], психологічне та дидактичне проектування модульно-розвивальних занять у загальноосвітній школі [1],

проектування змісту і розробки робочої програми навчальної дисципліни [8], проектування дидактичних систем професійно-технічної освіти [9], розвитку проектувальної майстерності викладача вищої школи [5–7], проектування модульної структури навчальної дисципліни на засадах інтеграції наукових знань [2] та ін.

Проектування тісно пов'язується із педагогічною діяльністю, оскільки на основі функцій педагога (інформаційній, комунікативній, організаторській, конструктивній, прогностичній), обґрунтовується важливість проєктивних знань, умінь і навичок. Дослідники вказують на проектування не лише відчуженої від актуалізованого стану свідомості суб'єкта форми дії педагога і змісту загальної навчально-виховної мети, а й її поетапного досягнення, що забезпечує таку операційну систему впливів, яка робить навчально-виховний процес достатньо прогнозованим і керованим. Ми погоджуємося із розглядом проектування педагогічної діяльності О.М. Коберником як побудови можливої моделі взаємодії суб'єктів, коректування якої здійснюється на основі педагогічного передбачення, прогнозування процесу взаємодії та його результатів [3]. На жаль, проблема підготовки викладачів до проектування технологій освіти дорослих поки-що залишається поза увагою вітчизняних дослідників, не вивчалися й вимоги до проєктанта технологій освіти дорослих.

Зважаючи на це, **метою** даної статті стало дослідження шляхів підготовки викладача закладів освіти дорослих до діяльності проектування технологій навчання дорослих як складової професійної діяльності педагога. **Завданнями** дослідження були: 1) виділення системи критеріїв підготовленості викладачів до проектування технологій освіти дорослих; 2) систематизація вимог до проєктанта цих технологій; 3) розробка на цій основі узагальненої моделі якостей викладача як проєктанта технологій освіти дорослих.

Розпочинаючи виклад *суті й результатів* нашого дослідження з першого його завдання, зазначимо, що для побудови системи критеріїв підготовленості викладачів до проектування технологій освіти дорослих ми керувалися поняттями (проект, проектування, модель, моделювання, технології навчання), сформульованими у наших попередніх публікаціях [5–7]. Обґрунтовуючи «проектування технологій освіти дорослих» як педагогічну категорію на теоретичному рівні, ми зважали, що для дидактики інтерес становлять соціологічне і психологічне уявлення про проектування, яке, як інтегрований феномен, вимагає також соціологічних знань (як елемент соціального проектування). Проектування технологій освіти дорослих здійснюється викладачем за допомогою механізмів самопізнання, самоорганізації, самоосвіти як прагнення до професійно-творчої самореалізації, де творчість є способом інтенсифікації процесу.

Виходячи із системного підходу, нами визначені *критерії і показники* готовності викладача закладу післядипломної освіти фахівців до проектування: 1) самостійність, що є початком підготовки викладача до проектування технологій освіти дорослих і містить у собі: здатність особистості адекватно оцінювати свої проєктувальні вміння для освіти дорослих, професійної навченості, професійної мотивації, задоволення своєю діяльністю; здатність раціонально організувати і планувати свою роботу, саморегуляцію в освітній діяльності, організаційні і комунікативні здібності під час роботи в колективі; самостійне оволодіння знаннями, вміннями і навичками зі своєї спеціальності, розширення і поглиблення професійно значимих якостей і здібностей, постійна готовність до професійного відновлення; 2) професійно орієнтоване мислення, вміння використовувати прийняті прийоми вирішення завдань, виробляти тактику і стратегію проєктувальних дій, до якого входили: раціонально-логічне мислення (здатність до виявлення закономірностей, правил професійної діяльності; цілісне бачення, системний аналіз і прогнозування технологій освіти дорослих); значеннєва професійна пам'ять (розвинуті мнемонічні здібності, що виконували не тільки функцію збереження значимої інформації, а й функції її активного розумового опрацювання, установлення логічних і асоціативних зв'язків); вербальні здібності (професійно-семантичне розуміння, вербальне мислення і здатність до словесних аналогій, ерудиція, здатність

до професійного діалогу); 3) творче ставлення до проектувальної діяльності, розвинута здатність до інновацій у викладанні, збагачення досвіду професії за рахунок особистої творчості, яке передбачало: творчу уяву й інтуїтивне мислення; образну професійну пам'ять; акторське мистецтво (мовну імпрровізацію, мистецтво перевтілення, здатність до емпатії, впливу на особистість через спілкування); 4) ціннісна орієнтація на проектувальну діяльність, установка на самовдосконалення; мотиваційна спрямованість на суб'єкт-суб'єктну взаємодію у технології освіти дорослих; прагнення до творчої самореалізації; 5) рівень розвитку професійних якостей і здібностей, необхідних для проектування технологій освіти дорослих: готовність до рівноправної особистісної взаємодії в системі «викладач-дорослий»; громадянська зрілість, високий моральний рівень; рефлексивна саморегуляція: воля, імпрровізація в діях, організаційна гнучкість; розвинута здатність до інновацій у педагогічній праці; володіння методами аналітико-синтетичної переробки інформації й алгоритмами інформаційного пошуку; інформаційна грамотність; володіння технологіями підготовки й оформлення результатів навчально-методичної, дослідно-експериментальної, науково-дослідної роботи; здатність до освоєння програмних продуктів; 6) вміння проектування технологій освіти дорослих з використанням перспективних інноваційних та інформаційних технологій навчання: знання можливостей нових інформаційних технологій; уміння адаптувати і застосовувати програмні засоби з урахуванням особливостей технологій освіти дорослих.

Науково-пошукова діяльність викладача спрямована, у першу чергу, на навчальну діяльність дорослих та її організованість. Тому її суть вбачаємо не стільки в пізнанні, скільки у створенні проектів технологій освіти дорослих; її основна функція – продукувати педагогічні проекти, які, по-суті, не перевіряються на істинність, а на можливість практичної реалізації. Складність проектування як діяльності викладача полягає у поєднанні знань про діяльність дорослого зі знаннями про можливості технологій освіти дорослих для утворення складних композицій знань різних типів, їх розмежування та об'єднання не за схемами об'єкта, а за схемами рефлексивної діяльності.

Важливість проектування у професійній діяльності викладача полягає в обґрунтуванні і реалізації процесів «практизації» теоретичних розробок. Проект технологій освіти дорослих може бути вироблений лише на підґрунті критичного аналізу раніше діючих технологій освіти дорослих, діяльності викладача і дорослого та її продуктів; він спирається на експериментальне передбачення, містить довершене дослідження реконструйованої технології освіти дорослих у тому вигляді, в якому вона є насправді і зорієнтований на втілення в реальності предмета творення і конструювання.

Проектом технології освіти дорослих забезпечується неподільність прикладних і стратегічних завдань освіти, режим ефективності, оптимальність її функціонування. Тому проектувальну майстерність викладача складає система *педагогічних умінь* – аналізувати освітню ситуацію, виявляти протиріччя, визначати проблеми, конструювати мету, мотивувати свою діяльність і дорослого, проектувати технології освіти дорослих відповідно до нової мети, знаходити шляхи досягнення мети, здійснювати рефлексію і експертизу результатів своєї праці і дорослих, які вчать. Діяльність викладача щодо проектування є інтегральним інтелектуальним засобом, що розгортає процес трансформації теоретичного в практичне, минулого в майбутнє, потенційного в актуальне, природного в штучне.

Розглядаючи блоки якостей, що входять в загальну модель особистісних якостей викладача, наведемо ключові елементи їх структури. В узагальненій моделі (табл. 1) сукупність необхідних викладачеві якостей подана у вигляді п'яти блоків: 1) професійна компетентність; 2) етичні якості; 3) організаторські здібності; 4) ділові якості; 5) уміння управляти собою. Провідну роль в структурі якостей викладача відіграє його професійна компетентність яка містить сім груп якостей: високий рівень знань і умінь за фахом, методичну культуру, культуру наукової діяльності, інформаційну культуру, культуру виховної діяльності, культуру мови, політичну культуру. Кожна з цих груп спирається на конкретні за змістом первинні якості.

Узагальнена модель якостей викладача закладу системи освіти дорослих

№	Найменування групи якостей	Критерії першого рівня
1	Професійна компетентність викладача	Наявність професійних педагогічних знань і умінь, розуміння роботи викладача
2	Етичні якості	Відношення до моральності
3	Організаторські здібності	Взаємини з людьми
4	Ділові якості	Відношення до справи
5	Уміння управляти собою	Уміння управляти своїм життям, часом, знання правил і прийомів особистої роботи і уміння ними користуватися

Викладач закладу системи освіти дорослих повинен володіти технікою системи самоорганізації, самоконтролю, самоврядності, умінням управляти собою. Таке уміння спирається на його особисту організованість, самодисципліну, знання техніки особистої роботи, здатність формулювати і реалізовувати життєві цілі, самоконтроль. Особиста організованість – це перш за все уміння проектувати, конструювати, організовувати і аналізувати свою педагогічну діяльність, а також уміння цінувати час, обов'язковість, самодисципліна, здатність жити і працювати за системою. Знання техніки особистої роботи передбачає знання правил і прийомів організації особистої роботи і уміння користуватися ними: організація робочого місця, уміння працювати з інформацією, говорити по телефону, слухати співбесідника.

Працездатність можна розглядати як здатність до тривалої і напруженої творчої діяльності. З одного боку, працездатність обумовлена фізіологічним потенціалом: здоров'я, тренувана нервова система, відсутність шкідливих звичок. З іншого боку, не менш важливий і емоційно-вольовий комплекс якостей: воля, працьовитість, завзятість в роботі, задоволеність її результатами, захопленість працею, родинне благополуччя, життєрадісність, оптимізм. Особистий самоконтроль – це здатність контролювати процеси своєї життєдіяльності і їх результати.

Вироблення, збереження і підтримка названих якостей неможливі без дотримання певних правил, рекомендацій, що є системою персонального менеджменту. Щоб ефективно здійснювати функції впровадження власних проектів технологій освіти дорослих, викладачеві необхідно опанувати певними компонентами менеджерської майстерності: уміти взаємодіяти з людьми різного рівня (дорослими, колегами, допоміжним персоналом, науковцями, адміністрацією та ін.), встановлювати ділові і творчі стосунки з колегами, уміти використовувати усну і письмову мову для дії на дорослих і досягнення взаєморозуміння, бути здатним сприймати, засвоювати і використовувати інформацію тощо.

Якщо говорити про теоретичну готовність викладача до проектувальної діяльності, то вона пов'язана з такими уміннями: аналізувати педагогічні ситуації і знаходити оптимальні способи вирішення педагогічних проблем; прогнозувати навчання і його результати: ставити мету, відбирати способи і методи її досягнення, конструювати зміст навчання, передбачати відхилення від плану вирішення завдань і знання можливих шляхів їх подолання; планувати зміст і види діяльності учасників освітнього процесу з врахуванням їх потреб, можливостей; осмислювати і оцінювати власні педагогічні дії.

Зміст практичної готовності педагога до проектування технологій освіти дорослих можна визначити за діями, які виявляються в уміннях: розвивати в тих, хто вчиться, стійкий інтерес до навчання; формувати активне, творче ставлення до знань шляхом створення і вирішення проблемних ситуацій; знаходити інформацію з різноманітних джерел і переробляти її стосовно цілей і завдань освітнього процесу; формулювати питання; стимулювати пізнавальну самостійність і творче мислення тих, хто вчиться.

Висновком з даного дослідження є констатація того, що професійна готовність викладача до проектування технологій освіти дорослих не вичерпується лише набуттям фундаментальних теоретичних знань; потрібні педагогічні уміння, прагнення розвивати творчий потенціал (власний і дорослих), налаштованість на відповідну діяльність, уміння використовувати свої можливості як проектанта технологій освіти дорослих. Щодо *перспектив подальших досліджень*, то, оскільки проектування технологій освіти дорослих має всі підстави стати одним з найбільш поширених видів діяльності викладача закладу післядипломної освіти фахівців в епоху постіндустріального суспільства, важливими є всі аспекти розгляду проблеми.

Список використаних джерел

1. Бригадир М.Б. Психологічне проектування модульно-розвивальних занять у загальноосвітній школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 – «Педагогічна та вікова психологія» / М.Б. Бригадир. – О., 2002. – 20 с.
2. Гризун Л. Е. Дидактичні основи проектування модульної структури навчальної дисципліни на засадах інтеграції наукових знань: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Е. Гризун. – Х., 2009. – 45, [1] с.
3. Коберник О.М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі / Олександр Миколайович Коберник. – К.: Наук. світ, 2001. – 182 с.
4. Коновальчук І.І. Формування у майбутніх учителів умінь проектувати виховну діяльність: : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – «Теорія та історія педагогіки» / І.І. Коновальчук. – К., 1999. – 19 с.
5. Стрельніков В.Ю. Методологічні підходи і принципи розвитку педагогічної майстерності викладача у проектуванні дидактичної системи // Сучасні освітні технології у вищій школі: У 2 ч. – Ч. 2 / Відп. ред. А.А.Мазаракі / В.Ю. Стрельніков. – К.: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2007. – 259 с. – С. 233–235.
6. Стрельніков В. Підготовка викладачів до проектування дидактичних систем // Віктор Стрельніков // Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. – 2006. – № 2. – 214 с. – С. 9 – 23.
7. Стрельніков В. Розвиток проєктувальної майстерності викладача як складової його професійної культури / Віктор Стрельніков // Молодь і ринок. – 2009. – № 2 (49). – С. 20–24.
8. Сухарніков Ю.В. Проектування змісту і розробка робочої програми навчальної дисципліни: Навч.-метод. посіб. / Ю. В. Сухарніков, І. П. Челюканов. – К.: Київський міжнар. ун-т цивільної авіації, 1999. – 71 с.
9. Харабет В. Проектування педагогічних систем професійно-технічної освіти / В. Харабет // Професійно-технічна освіта. – 2002. – №3. – С. 11–13.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2012.

Стрельніков В.

Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна

МОДЕЛЬ КАЧЕСТВ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАК ПРОЕКТАНТА ТЕХНОЛОГИЙ ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ

В статье исследуется структура качеств преподавателя в системе образования взрослых. Систематизированы требования к проектанту технологий образования взрослых и на этой основе разработана обобщенная модель качеств преподавателя как проектанта технологий образования взрослых.

Ключевые слова: проект, проектирование, модель, модель качеств преподавателя, технологии образования взрослых.

Strelnikov V.

Poltava University of Economics and Trade, Poltava, Ukraine

MODEL OF QUALITIES OF TEACHER AS PROJECTANTS OF TECHNOLOGIES OF EDUCATION OF ADULTS

In the article the structure of qualities of teacher is probed in the system of education of adults. Systematized requirement to projectants of technologies of education of adults and on this basis the generalized model of qualities of teacher is developed as projectants of technologies of education of adults.

Keywords: project, projecting, model, model of qualities of teacher, adult education technology.